

DiZbi.HAZU | Digitalna zbirka i katalog Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti

Preuzimanjem digitalne kopije pristali ste na uvjete korištenja

<https://dizbi.hazu.hr/a/?terms>

Zapis je preuzet s web adrese

<https://dizbi.hazu.hr/a/?pr=i&id=171852>

Da li je veljotska diftongacija romanska? / P. Guberina

	<u>a – analitička jedinica (sastavnica)</u>
	<u>2 – zapis ispod najviše razine (sve niže razine)</u>
<i>Autorstvo</i>	<u>Guberina, Petar</u>
<i>Stranice</i>	41 – 55
<i>Predmet</i>	<u>Veljotski jezik</u>
<i>Predmet</i>	<u>Romanski jezici</u>
<i>UDK</i>	<u>811.13 – Romanski jezici</u>
<i>Vrsta građe</i>	<u>članak</u>
<i>Format</i>	<u>tekst</u>
<i>Licencije</i>	<u>InC</u>
<i>Naziv zbirke</i>	<u>Vlastita izdanja</u>
<i>Dio skupa</i>	<u>Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. Odjel za filologiju / urednik Mirko Deanović</u>
<i>Svezak</i>	<u>Knj. 12(1962)=knj. 327 / urednik Petar Guberina</u>

P. GUBERINA

DA LI JE VELJOTSKA DIFTONGACIJA ROMANSKA?

Da li monoftonzi ili diftonzi karakteriziraju staroveljotski?

(Primljeno na sjednici V odjela od 19. IX 1960)

1. ŠTO LINGVISTIČKI OBUHVAĆA STAROVELJOTSKI?

Stari veljotski govor, kao i ostali romanski govori na istočnoj obali Jadranskog mora, potječu iz govornog jezika koji su govorili Romani u Dalmaciji i poslije pada Zapadnog Rimskog Carstva (V vijek). Istočno Rimsko Carstvo, Bizant, koji je naslijedio Zapadno Rimsko Carstvo, zagospodario je također Kvarnerskim arhipelagom, gdje se nalazi otok Krk i istoimeni grad, sjedište veljotskog. Bizant nije zaustavio stvaranje i razvoj romanskih govora iako je njegov utjecaj bio osjetljiv vrlo rano u govorima istočnog Jadrana. Dolazak Slavena na more u srednjem vijeku, dok je vlast Bizanta trajala, događao se u više valova. Car Konstantin Porfirogenet sredinom X vijeka nalazi na tim otocima samo Romane. Međutim toponimi i historijski dokumenti ne potvrđuju uvijek taj podatak Konstantina Porfirogeneta. Naprotiv, oni potvrđuju prisutnost Slavena na Kvarnerskom arhipelagu prije X vijeka (vidi Skok, SR 23, 26). Ali je također sigurno da su Romani živjeli u Dalmaciji u jakim skupina do X–XI–XII vijeka naročito u gradskim centrima, prema tome i u gradu Krku (na istoimenom otoku).

Ovaj historijski datum (XII vijek) označava za nas kraj stare faze romanskih govora i prema tome staroveljotskog.¹

Nazivom »stari romanski govori«, »staroveljotski« obuhvaćamo vremenske isječke koji u stvari obuhvaćaju sistem vulgarnog latinskog govora koji se govorio u Dalmaciji, kao i kasniji razvoj tog vulgarnog latinskog u obliku *starodalmatskog*. Jasno je da riječi kao: *Kras, Sis, mir, vino, Solin*, u Dalmaciji, kao i riječi (toponimi) *Zeta, Srem, Kostol*,

¹ Stari romanski govori i staroveljotski odgovaraju periodu između VII–XII vijeka, tj. eposi koja označava najbliže kontakte slavo-romanske.

izvan Dalmacije, potječu, s gledišta historijskog i fonetskog, iz prvih slavensko-romanskih kontakata.

Ti su kontakti postojali već prije nego što su Južni Slaveni pošli prema istočnom Jadranu. Slaveni su određeni broj riječi, toponima i općih riječi posudili iz latinskog koji se govorio uzduž Dunava: dakle posudili su ih prije oblikovanja romanskih govora na Balkanu i na istočnom Jadranu. Kad su Slaveni došli na more u VII vijeku, još nije bio razvijen starodalmatski govor: Romani koji su se tamo nalazili, upotrebljavali su vulgarni latinski govor, koji se može prepoznati u nekim osobinama starodalmatskog.

Mi ne pravimo razliku između fonetskog stanja vulgarnog latinskog, tipa balkansko-jadranskog, i najstarije faze romanskih govora u Dalmaciji (starodalmatski), i to iz ovih razloga:

1) Historija i dokumenti ne daju mogućnosti da ustanovimo granicu između jedne i druge strukture.

2) Fonetske činjenice uglavnom su iste u jednoj i drugoj strukturi.

3) Problem monoftonga i diftonga bolje ćemo shvatiti ako promatramo zajedno te dvije strukture: obje imaju iste osobine. Proučavanje tih dvaju stanja gotovo je prijeko potrebno zato što se obično poistovećuje romanski govor XIX vijeka, veljotski, s govorom, nepoznatim, koji je postojao, ili je mogao postojati, u IX, X, XI, XII vijeku. Takvim poistovećivanjem je problem monoftonga i diftonga u veljotskom upravo zamagljen, a s druge strane, historija se kao takva potpuno zanemaruje, kao što ćemo vidjeti dalje.

Prema tome pod nazivom »staroveljotski« treba razumijevati ne samo najstariju fazu veljotskog kao takvog nego treba njegove osobine shvatiti istovremeno kao zajedničke osobine s jedne strane staroveljotskog (starih romanskih govora, »starodalmatskog«), a s druge strane vulgarnog latinskog koji se govorio u Dalmaciji prije oblikovanja romanskih govora.

2. IZVORI ZA PROUČAVANJE STAROVELJOTSKOG

Neosporno je da su Romani živjeli na dalmatinskoj obali prije dolaška Slavena (VII vijek) i Venecijanaca (XV vijek i sporadički između XI i XV vijeka). Jezik i dijalekti kojima su oni govorili bili su romanski (»starodalmatski«), i sasvim je naravno da su ti govori ostavili vidne tragove u slavenskim posuđenicama na dalmatinskoj obali.

Tako srpskohrv. riječ *kapula* doziva nužno latinsku riječ *capulla* i velarni izgovor *c* iza kojega dolazi palatalni vokal. Srpskohrvatska riječ *lokarda*, koja dolazi od riječi *lacerta*, pokazuje istu pojavu.

Potrebno je uočiti fonetske osobine koje mogu da karakteriziraju stara stanja bilo romanskih govora bilo slavenskih: na taj način ćemo s uspjehom analizirati i specifičnu fonetsku pojavu koja nas zanima, a to je u našem slučaju pitanje diftongacije u staroveljotskom.

Fonetske osobine u razvoju našeg jezika koje označuju starinu u kojoj se situira staroveljotski, ili period još raniji od staroveljotskog, jesu:

a) *am, an, on* daju *u* (usp. staru posuđenicu Mutogras u odnosu na Monte Grasso);

b) likvidna metateza (usp. Rab prema Arbe). Neke stare osobine koje se nalaze u slavenskim posuđenicama iz prvih kontakata Slavena s Romanima pokazuju osobine vulgarnog latinskog govora ovog područja i osobine romanskih govora iz te epohe. Tako a) latinsko *a* prelazi u *o* (Narona – Norin), b) dugo *u* prelazi u dugo *i* (Traguriu – Trogir, muru – mir), c) sačuvani su kratko *i* i kratko *u* (lapideu – lopiž, frustum – Frusta), d) čuva se velar iza kojeg dolazi palatalni vokal (Cissa-Kissa, Kessa, gerres-gira), e) *f* prelazi u *p* (Flanona – Plomin, finestra – ponistra), f) čuvaju se intervokalni bezvučni glasovi: *kopertur* (od cooperitorium), *neput* (od nepotem), *Katina* (catena), *rusa* (od rosa), *lopiž* (od lapidiu), g) konsonant *l* u skupinama *kl, gl, pl, fl* sačuvan je: *plovan*, (od plebe-anu), *planja* (od plania), Plaj (Plagiu) *blitva* (od blitum).

Slavenske posuđenice s takvim fonetskim osobinama otkrivaju istodobno osobine romanskih govora u času dolaska Slavena na istočnu obalu Jadranskog mora (VII vijek) pa sve do XII vijeka, kada slavenski govori prouzrokuju više-manje potpuni nestanak starih romanskih govora u Dalmaciji. Te su posuđenice to dragocjenije što one obuhvaćaju fonetske osobine iz vremena kada su južni Slaveni stupili prvi put u kontakt s Romanima uz obalu Dunava, kao što to pokazuju posuđenice raširene u svim južnoslavenskim govorima. Primjeri: *Kostol* – pokazuje prelaz iz *a* u *o*, a nalazi se blizu Negotina; *kapula* pokazuje velarni izgovor konsonanta *c* iza kojega dolazi palatal, a ta se riječ nalazi uopće u srpskohrvatskom, itd. Iz toga izlazi da se fonetske osobine koje nalazimo u toponimima i posuđenicama romanskih govora na istočnoj obali Jadrana nalaze više nego jedanput u posuđenicama koje su Slaveni posudili od Romana prije nego su stupili na dalmatinske otoke. Možemo dakle s dosta vjerojatnosti prikazivati stanje staroromanskih govora na osnovi fonetskih osobina koje nalazimo u toponimima i srpskohrvatskim riječima koje su uzete iz romanskih govora, pa čak iz balkansko-jadranskog vulgarnog latiniteta.

U svim riječima u kojima smo našli fonetske osobine koje karakteriziraju vulgarni latinitet u krajevima gdje su Slaveni stupili u dodir sa Romanima, nalaze se monoftonzi. Monoftonge smo također našli u posuđenicama iz romanskih govora po Dalmaciji.

Da li srpskohrvatski jezik uopće nema diftonga, ili ih automatski eliminira u posuđenicama iz stranih jezika, prvenstveno u romanskim posuđenicama?

Prije svega znamo da je srpskohrvatski u endogenoj historiji poznavao diftongaciju: diftonški razvoj »jat« u otvorenom i zatvorenom slogu, bogatu diftongaciju u čakavskim i kajkavskim dijalektima. Čak i danas srpskohrvatski može posuditi diftonge: *auto*. On ih kao takve čuva ili

ih adaptira na svoju općenitu strukturu: *auto* – *avto* – *afto*. Nadalje znamo da u našem jeziku postoji određeni sistem asimilacije latinskih diftonga tamo gdje su uistinu postojali. Evo primjera: *Povljana* (od Paulusiana, v. Skok, SR, 68), *Movra* (od Mauro, id. ibid. 73), *Maun* (od Moa, id. ibid. 71), *Lavsá* (od Lausa, Skok, P. R. 19). Ova četiri toponima, od kojih se tri prva nalaze na istom arhipelagu kao i otok Krk, pokazuju nam da slavenski govori pretvaraju latinski diftong *au* u *ov*, a u predzadnjem primjeru (Maun) diftonški oblik je sačuvan. Ostaci latinskih diftonga mogu se također prepoznati u nekim imenima lica i nekim općim imenicama na Krku i drugdje u Dalmaciji. Primjeri: *navkir*, na Vrbniku koji se nalazi na otoku Krku (od naucleros, Skok, id. ibid. 124), *navo-navla*, Dubrovnik (od naulum, id. ibid.), *lovor* (laurum), *Gavdit*, na Lošinju koji se nalazi na istom arhipelagu kao i Krk (od Gaudent-ius), *Lovrenac*, ime vrlo rašireno (od Laurentius).

Prema tome, ako je postojala diftongacija u staroveljotskom, ona se mora odraziti u toponimima i u srpskohrvatskim posuđenicama.

Mi ćemo stoga sada analizirati vokalsko stanje u riječima koje uključuju starinu i epohu u kojoj situiramo veljotski prije nego su na nj izvršili osjetljiv utjecaj venecijanski i slavenski govori. Dakle epohu prvenstveno između VII i XII, odnosno XIV stoljeća.

Proučavat ćemo stanje vokala u toponimima na Krku koji dolaze iz latinskih riječi kao i u slavenskim toponimima, a koji su zabilježeni u najstarijim vremenima. Toponimi Kvarnerskog arhipelaga, gdje se nalazi Krk, bit će isto tako vrlo važni kao i toponimi samog Krka. Toponimi s ostalih dijelova Dalmacije mogu korisno obogatiti ovu dokumentaciju.

Opće imenice na Krku, na Kvarnerskom arhipelagu i ostalim dalmatinskim područjima bit će nam korisne kad njihov fonetizam bude otkrivao jezične osobine prije XII vijeka. Isto tako će nam biti korisni dokumenti pisani u Dalmaciji na neklasičnom latinskom jeziku, u kojem nalazimo imena mjesta, vlastita imena, pa i slavenska imena, ako su ovi dokumenti pisani prije XII vijeka.

3. SUDBINA LATINSKIH VOKALA U STAROVELJOTSKOM

A. Zatvoreno *e* u otvorenom i zatvorenom slogu

1. Toponimi

a) *Otok Krk*: *Caneti*, g. 1419. (od Canetum, v. Skok A. G. I. XXIV, 24–25), *Secreto*, g. 1538, 1554 (od secretu), *Benedok*, 1198 (od Benedictus, v. Skok, bid. 47).

b) *Kvarnerski arhipelag*: *Katine*, Pag (od catena, v. Skok, SR 71), *Kanitalj*, Rab (od Cannetula, id. ibid. 47), *Bruškit*, Rab (od bruscetum, v. Skok, Zfr. Ph. IV, 447).

c) *mjesta u Dalmaciji: Lovret*, blizu Splita (od lauretum), *Šumet*, Dubrovnik (od juncetu, v. id. ibid.).

d) *dokumenti: Vinea in Comareto* (Zadar, 918), *Calamito* (Ch. S. P.), *frisio* (ibid, od fresio), *Calamet*, 1144, *Calamito*, 1096, *mergegnum* (Dubrovnik 1272, v. Skok LS., 30).

2. Srpskohrv. posuđenice: *tikula* (tegula), *škrpina* (scorpena), *navkir* (Vrbnik, na Krku i drugdje, od naucleros), *gavdit*, Lošinj (od Gaudent, -ius), *mrginj*, *mrganj*, (Dubrovnik, de mergegnum, v. Skok LS 30).

Na osnovi ove dokumentacije možemo kazati da se zatvoreni *e* ne diftongira ni u jednom romanskom govoru u najstarijoj fazi. Zbog toga tvrdimo da staroveljotski nije poznao diftongaciju zatvorenog *e*.

Ipak potrebno je istaći da više toponima na Krku pokazuju diftongaciju zatvorenog *e*, u prvom redu sufiks: *ētum*. Treba isto tako reći da jedan dio tih toponima s diftonzima postoji i s monoftonzima. Tako najstariji oblik s diftongom: *Canayti* nalazi se u istom dokumentu i iz istog vremena u obliku s monoftongom: *Caneti*. Diftonška forma *Bruškaj* na Krku nalazi se i u monoftonškoj formi, sasvim blizu Krka: *Bruškit* (Rab). Na samom Krku nalazimo u dokumentima monoftonške forme: *Bruskal*, *Bruškalj*, koje forme ne moraju nužno polaziti od *Bruskaj*.

Prema tome ni na kvarnerskom arhipelagu, ni u Dalmaciji općenito, toponimi, posuđenice i dokumenti ne pretpostavljaju diftongaciju zatvorenog *e* prije XII vijeka. Možemo dakle kazati da staroveljotski (i drugi staroromanski govori u Dalmaciji) nisu diftongirali zatvoreno *e*.

B) Zatvoreno *o* u otvorenom i zatvorenom slogu

1. Toponimi

a) *otok Krk: Drmun*, *Dermona* 1665, *Novi Dernum*, *Drmunić* 1500; za etimologiju riječi v. Skok, niže), *Droskul* (drusculu), *Gork* (gurgus, v. Skok AGI XXI, p. 20), *Mossuna* g. 1468, 1464, 1674 (od mansio-nem), *Piškatoria*, *Peskatora* (piscatoria), *Pot Salbun* 1710, 1734, 1794 (od sabulo-onem), *Staćunca* (od statio-onem, v. Skok, ibid. § 117), *Preman-tura* (promontoriu).

b) *Kvarnerski arhipelag: Prsur*, Rab (od frixoriu), *Lun*, Pag (od leone, v. Skok, SR 68).

c) *Ostala mjesta u Dalmaciji: Mošuje*, Brač (od mansio-nem), *Solin*, *Salona*, *Skradin* (Scardona).

d) *Dokumenti: curte* 1451 (za corte), *Carboni* (Ch. SP 261).

2. Srpskohrv. posuđenice: *mošuna* (Vrbnik na Krku) *dermun* (Krk, od grčkog drymos, koji je prešao u latinski oblik dermone, v. Skok AGI, §§ 9, 10), *račun* (rationem), *paun* (pavonem), *duga* (duga), *sapun*, *sopun* (saponem), *kerpatur* (Vrbnik na Krku), *kopertur*, *kapartur* (coopertorium, v. Skok SR 39), *klokun* (calcareone, id. ibid. 122), *masur* (misso-

riu, *ibid.* 95), *salbun* (sabulonem), *nepot*, *neput* (nepotem), *sortor* (sartorem), *prsur*a (frixoriu), sa raznim varijantama na Kvarnerskom arhipelagu: *parsura*, *fcura*, *scura*, *cura* (v. Hamm, Hraste, Guberina, Susak 46).

Mogli smo navesti u ovoj kategoriji više primjera koji pokazuju najstarije osobine slavenskog govora: metateze (Scardona–Skradin), čuvanje intervokalnih bezvučnih konsonanata (kopertur), *p* za latinski *f* (frixoriu–prsur), slavenske oblike *in* za *-one* (usp. još Ancona–Jakin, Roma–Rim, Albona–Labin).

Svi ovi dokazi dopuštaju nam da zaključimo da zatvoreno *o* nije diftongiralo u staroveljotskom.

Treba ipak da protumačimo oblik: *Buach* (Bucca), toponim koji se nalazi na otoku Krku, a koji pokazuje diftong. Ovaj toponim postoji također u monoftonskim formama: *Buka*, na *Buki*. Skok kaže (v. AGI XXI, p. 101) da su monoftonške forme koje se nalaze na Puntu (sasvim blizu grada Krka) bliže veljotskom nego diftonške forme. Da li je diftong ovdje pod utjecajem konsonanta *b*? Moguće je da je diftonška forma samo krivo čitanje, budući da je ona potvrđena (kao što nam kaže Skok, l. c.) samo jedanput, i to god. 1783.

Dodajmo još ovdje da veljotski ne diftongira *o* u zatvorenom slogu, dok bi u obliku *Buach* diftongacija baš nastala u zatvorenom slogu. *Cubich* citira u XIX vijeku opću imenicu *drosklo* u formi monoftonskoj.

C. Dugi volal *i* u otvorenom i zatvorenom slogu

1. Toponimi

a) *Krk*: *Chicherinae* g. 1488, *Chichirine* 1540, *Checherine* 1580 (od cicer-ina, v. Skok AGI XXIV, 23), *Melo*, *Melska* (od slav. melu-milo), *Valdivit*, *Valdevich* g. 1667, *Val da Vit* (od Vitus), *Spena* (spina), *Melini* (molinum, cf. Malinska), *Martene*, *Mortinja* g. 1100 (od slav. mrtina, dolazi od myrtus, Skok AGI § 106).

b) *Kvarnerski arhipelag*: *Pin*, Cres (od pinus), *Meli*, Cres (v. gore), *Gripavnica*, Rab (od gripos, v. Skok SR 63).

c) *Druga mjesta u Dalmaciji*: *Škrip*, Brač (od grčkog skirphai, dolazi od skirros, v. Skok, SR 172).

d) *Dokumenti*: *Formino* (Ch. SP, p. 260), *acina* (*ibid.* p. 261), *mesagalina* (*ibid.*), *Petri de Milla*, Krk, g. 1317, *Mandalina Melo*, Krk, 1656, *Cathena* (Catterina v. B. II 338), *cortena* (cortina, *id. ibid.*).

2. **Srpskohrv. posuđenice**: *vino* (vinum), *komin* (caminus), *dupin* (delphinus), *prikla* (frictula, v. Skok, Zfr Ph IV, 425), *bersina* (prusuina, prusina, *id. ibid.* 469), *lušija*, Krk i drugdje (od lixiva).

Među navedenim primjerima krčki toponimi zahtijevaju tumačenje. Uistinu na Krku nalazimo, u isto vrijeme, a koji put i ranije toponime s diftonškim formama. Tako: *Mali* (od melo, milo), *Valdeveit* 1629, 1636, *Ponnaybo* i neke druge. Međutim monoftonški oblici na otoku

Krku, monofonški oblici na Kvarnerskom arhipelagu, dokumenti i najstarije srpskohrv. posuđenice (vino, komin) dopuštaju nam da zaključimo da staroveljotski nije diftongirao dugo *i* ni u otvorenom ni u zatvorenom slogu.

D. Dugo *u* u otvorenom i zatvorenom slogu

1. Toponimi

a) *Krk*: Omišalj (Ad-musculum), *Miri*, *Mira*, *Mirine*, *Mirca* 1443 (od murus), *Pile* (od grčkog pyle, zatim pule), *Brutu* (od Brutus, v. Skok, AGI § 5), *Sus* (sursum, susum, id. ibid. § 75), *Pulka* (pulice),

b) *Kvarnerski arhipelag*: *Sis*, *Cres* (sursum, susum, v. Skok SR, p. 409), *Vir*, mali otok blizu Paga od ura-ir(a)-vir), *Palit*, *Rab* (od paludem), *Postura*, *Pag* (od pastura), *Lokunja*, *Pag* (od lacuna),

c) *Ostala mjesta u Dalmaciji*: *Klis* (Clusa), *Postire*, *Brač* (od pastura), *Mirje*, *Korčula*, *Mirca*, *Brač* (od muru), *Motokit*, *Hvar* (od monte acutu), *Diklo* (Ducculu), *Trogir* (Traguriu), *Trilj* (Teluriu), *Žirje* (Zuri, Juri, Giuri, v. Skok SR p. 161), *Pile*, *Dubrovnik* (od grčkog pyle-pule), *Lokrum* (acrumine),

d) *Dokumenti*: Ch. S. P.: *Mucla longa*, 285, *Muto*, *Montochut*, *Monteacuto* (XIV i XV vijek).

2. Srpskohrv. posuđenice: *salamura* (salamuria, v. Skok H Zfr Ph IV.) *košulja* (casula), *ločika* (lactuca), *mir*, *mirina*, (murus), *žežin* (jejunium).

Monofonška forma koja izlazi od dugog *u* pojavljuje se u oblicima: *i*, *u*. Na osnovi najstarijih riječi (Clusa, pyle, pule), možemo pretpostaviti da je vokal *i* najstariji rezultat dugog latinskog *u*. Skok ima bez sumnje pravo kad kaže, uspoređujući oblike *Sus* (Krk) i *Sis* (Cres), da oblik *Sis* dolazi već od vulgarnog latinskog (SR p. 40). Oblici sa *u* predstavljaju međutim najstarije stanje romanskih govora u Dalmaciji, a prema tome i u staroveljotskom. S tog gledišta su ne samo značajni oblici: *Brut*, *Sus* na Krku nego također oblici *Postura*, *Lokunja* na istom arhipelagu.

E. Otvoreni vokal *e* u otvorenom i zatvorenom slogu

1. Toponimi

a) *Krk*: *Uikla*, *Uekla* (vetula, v. Skok SR 22), *Mica* (mesa, id. AGI XXIV p. 35), *Pitra* (petra), *Mirlo* (merulu, v. id. ibid. p. 35), *Lagter*, *Pod Laster* (lactellu, id. ibid. pp. 30–31), *Mislučajnica* (mediu locu, Skok),

b) *Kvarnerski arhipelag*: *Cres* (Crexa, Krepsa, Kerso–Cres, v. Skok ibid. p. 35), *Hripa*, *Rab* (od greppus ili crepus, v. ibid. p. 71), *Mereh*, *Merga*, *Cres* (od mergu, id. ibid. p. 38), *Tovernele* (tabernaella), *Mocira*, *Rab* (od macerius),

c) *Ostala mjesta u Dalmaciji: Gripe, Split* (od greppus ili crepus, v. gore), *Gusterna, Trogir 1343, Sustipanja Luka, Stivanjska gora, Stivanje polje, Isola Lunga* (od sanctus Stephanus), *Sustipanac* blizu Šibenika (od sanctus Stephanus), *Stipanac* blizu Šibenika (od Stephanus),

d) *Dokumenti: Vallis Sancti Stephani 1388, Ch. S. P.: Narentuni* (p. 285), *bipirellu* (vipera-ella, 263), *russello* (russus-ellus, 262), *mesagalina* (media gallina 262).

Skok navodi tri slavenska vlastita imena koja u istom Ch. S. P. mijenjaju *e* u *i*: *Bilza, Bilsoj* (beli), *Prasizo* (Prosece). Oblik sa *i* pisan u neklasičnom latinskom i u slavo-romanskom ambijentu može uistinu da predstavlja, kao što kaže Skok (Ch. S. P. 244–45), najstariji rezultat otvorenog latinskog *e*.

2. Srpskohrv. posuđenice: *ćiment, Punat, Krk, gerlica, girica, Vrbnik Krk* (od gerres), *lokarda, Vrbnik, Krk i drugdje* (od lacerta), *molstir, Baška, Krk* (od monasterium), *hripa, Pag* (v. gore), *trastan, trasten* (transtellu), *kenra, kentrica, Dubrovnik* (od kentron, v. Skok Zfr Ph, IV, 484), *gustirna, Vrbnik, Krk, gusterna* (oblici potvrđeni g. 1069, 1368, 1370), *kusterna* (potvrđeno u XII vijeku na Braču, od cisterna, cysterna, gusterna, v. Skok, ZfrPh IV, 483), *plahta* (flecta id. ibid. 482), *trepilja, Dubrovnik* (od tres pedes, Skok PR 593), *kimenat, Dubrovnik* (od caementum, ibid. 123), *koleda* (calendae), *praskva, breskva* (persica).

Dodajmo ovim primjerima riječ *Zeta*, koja dolazi od *Genta* (ilirski riječ, v. Skok, ZfrPh, IV, 439), riječ *Srem* (od Sermi, koja daje sa starom metatezom *Srem*), i ime istarskog grada Buzet (Pinguentum) da vidimo kako je monoftong *e* najstariji rezultat starog otvorenog *e*. Stari oblik, koji označava Krk, jest *Ūikla*. Taj oblik je također karakterističan. Car Konstantin bilježi oblik *Ūekla*, koji predstavlja s oblikom *Vikla* najstarije oblike latinske riječi *vetula*. Ti oblici svakako su postojali prije X vijeka. Tek počevši od XI vijeka nalazimo sonorizirane oblike *kl-gl* (Vegla, V. za *Ūikla, Ūekla, Veglia*, Skok: Contribution Mélanges Haškovec p. 312). Nema nikakve sumnje da srpskohrv. posuđenice: *gustirna, gusterna, koleda, mocira* idu u najstariju baštinu riječi koje su Slaveni posudili od Romana.

Iz ovog izlazi da je otvoreno *e* čuvalo monoftonske forme u staroveljotskom.

F. Otvoreni vokal *o* u otvorenom i zatvorenom slogu

1. Toponimi

a) *Krk: Longe, Longa, Ulange* (od longae, v. Skok AGI, XXIV, 32), *Karkarula* (calcaria-ola, v. Skok, ibid. 26), *Jargule* (Georgolus, Skok, ibid. p. 22), *Mislučajnica* (mediu locu, Skok).

b) *Kvarnerski arhipelag: Krnjacol, Cres* (od cornu-aceu-olu, v. Skok SR 43), *Orjule* blizu Lošinja (od Auriola, v. id. ibid. 47), *Sprta, Rab* (od sporta, v. Skok SR 63),

c) *Ostala mjesta u Dalmaciji: Mutogras* (Monte grassu), *Kopranj*, *Kopralj u Istri* (od capra-olu, potvrđen g. 1076, Zadar, v. Skok, Contribution Mélanges Haškovec, p. 311),

d) *Dokumenti: Ch. S. P.: Surbo* (p. 241), *Longo* (262), *Porta* (ibid.), *Purci* (porcus, ibid.), *Spalaculo* (241), *Cybriuolo*, *Andriuli*, (Andreas-olu, p. 264), *Gurgi* (Georgius, 252), *Monte Grasso* (285), *Mucla Longa* (ibid.), *Duymus* (Domnius, p. 241), *Capruli* (capra), *Capruli* (capra-olu, potvrđeno, Zadar g. 1076).

2. **Srpskohrv. posuđenice:** *ulje* (oleu), *pilun* (Punat, Baška i drugdje, od filiolu, v. Skok, ZfrPh IV, 475), *arkuo* (urceolu), *kulaf* (Punat, Krk, od colaphus, colpus), *žmujić* (Vrbnik, Krk, od modiolu), *mžul*, potvrđen u Dubrovniku u XI vijeku, *žmul* (modiolu), *rusa* (rosa), *gruj*, *gruh*, Susak (conger), *torkul* (torculus).

S jedne strane stare potvrde monoftonga (Skok ističe da oblik *ulje* slijedi zakon prve slavenske palatalizacije – ZfrPh IV, 435; za *vrč*, *vrčva* – Makedonija – što dolazi od *urceu*, *urceolu*, Skok kaže da su mogli biti posuđeni od Romana već na Balkanu), s druge strane vrlo staro stanje fonetskih pojava (*on-u*, *f-p*, *dž-ž*) i historija slavensko-romanskih kontakata (*ulje-oleu*, *kulaf-colaphu*), pokazuju nam da Slaveni nisu susreli diftongaciju otvorenog *o* u svojim kontaktima s Romanima u Dalmaciji.

Iz ovoga svega izlazi da staroveljotski nije poznao diftongaciju otvorenog vokala *o*.²

G. Vokal *a* u otvorenom i zatvorenom slogu

1. Toponimi

a) *Krk: Kras* (carsus), *Jari*, *Jarice* (hara, v. Skok AGI XXV, 124), *Plaj* (plagiu, v. v. id. ibid. XXIV, pp. 40–41), *Porta de sun* (porta de sancto), *Karbaus* (calvarium), *Maj*, *Malj* (maius, id. ibid. 36), *Kopito* (caput-item, id. ibid. 48), *Polača* (palatium), *Margar* (mulgare).

b) *Kvarnerski arhipelag: Mugranj*, Cres (od malum graneum), *Stivan*, Cres (Sanctus Johannes), *Pag* (pagus), *Rab* (Arbae), *Plaj*, Rab v. gore, *Miral* (miralis, v. Skok, SR, 57), *Osor* (Apsarum), *Sakarata* (siccarius-ata v. Skok ibid. 60), *Ualsabana*, *Rab* (od val-silvana, Skok SR 56), *Mož*, Lošinj (od maius), *Novalja*, Pag (od Novale), *Kaplaka*, Rab (od caput lacus), *Barbat*, Rab, Pag, (od barbatus) *Krklant*, Rab (od circinatus).

² Jedini primjer gdje možemo naći primjer diftongacije koji dolazi od otvorenog *o* u zatvorenom slogu jest riječ *Fuasse* (fossae, v. Skok, AGI XXI, pp. 102–103). Ali ovdje bi *u* mogao biti rezultat utjecaja labiodentala. Diftong nalazimo u modernom veljotskom u obliku *fuag* (focu, B. I. 4). Ovaj se diftong ne očekuje u otvorenom slogu. U ovom slučaju je vokal *u* pod utjecajem konsonanta *f*. Primjer (iz dokumenta Ch. S. P.) *Duymus*, iz čega je kasnije posuđen oblik *Dujam*, dolazi od kombinacije otvorenog *o* sa *yod* i razvoja skupine *om*.

c) *Ostala mjesta u Dalmaciji: Sukmasin (sanctus Maximus), Supetar (sanctus Petrus), Sumartin (sanctus Martinus), Mosor (Masarum) Kornat (corrimatus, v. Skok, SR 39), Ugljan (Gelani-insula).*

d) *Dokumenti: Ch. S. P.: Barbazani, Salati (p. 261), Arca, Ballo, Canpo, Masaro (p. 284) Monte Grasso (285), Draculus, Falco, Faua, Sabatuis (260), Jeroslavo, Jesenice (255); captale (g. 1283), Joannes di Barba, Barba de Matelda, de Cucuveia (g. 1198, v. Skok, AGI § 126), camastra (Zadar 999), comastra (1386), comostra (1348).*

2. Srpskohrv. posuđenice: *sutal, sutla*, Vrbnik na Krku (od sanctulus-a), *komoštre*, Vrbnik i drugdje (od cremastru), *klak* (calce), *hlače* (calceas), *som* (salmo), *konoba* (canaba), *jara*, Srma, Šibenik (od hara), *pogan* (paganus), *rusalje* (rosalia), *polača* (palatium), *pogača* (focacea), *mogranj* (malum graneum), *jastog* (astacus), *jarbol* (arborem), *broskva* (brassica).

Tako stari toponimi kao što je *Kras* (carsus), likvidna metateza (Carsus-Kras, Arbae-Rab), slavenska fonetska pojava *u* za *an* (*sut*-od sanct-us) i ostale stare pojave, koliko fonetske, toliko i kulturne, pokazuju nam da je vulgarnolatinsko *a* ostalo u romanskim govorima u Dalmaciji u monoftonškom obliku. Predlatinska riječ (ilirska ili druga v. Skok SR 26) *Kras* (od Carsus) mora da dolazi, uzevši u obzir njezin oblik, postanje i likvidnu metatezu iz VII ili VIII vijeka.

Diftonzi *uo, ua* u modernom veljotskom, a koji dolaze od vokala *a* u otvorenom i zatvorenom slogu, nisu nastavak staroveljotskog. Toponim *Ploj, Plaj* je vrlo značajan s ovog gledišta: u dokumentima *a* ne prelazi u diftong: *Play* (1398), *Playo* (1578), *Plai* (1629).³

Naprotiv današnji oblik je s diftongom: *Pluaji, Ploaji*. *Skok* ima pravo, kad kaže (o. c. XXIV, p. p. 129–130) da diftonški oblik dolazi od čakavsko-slav. diftongacije, koja pozna diftong *ua, oa*, od monoftonga *a*. Ostali primjeri pokazuju istu pojavu: Šuma blizu sela Brsci zove se *Mata Jantova*. Postoje na Krku još toponimi: *Mate, Punta Mate*. Na Puntu, sasvim blizu grada Krka, postoji toponim: *Mate na mori*. Ovaj toponim dolazi od riječi *Mata* (Skok, o. c. vol. XXI p. 34). Na Puntu ima i oblik: *Muate*, dakle oblik s diftongom. Očito je da su oblici bez diftonga stari, a da je forma diftongacije, kako kaže Skok (ibid.), rezultat prijelaza *a* u *ua* u slav. dijalektu u Puntu. Ista se pojava nalazi u toponimu *Moali Kasliri* (blizu Punta), gdje slav. riječ *mali* prelazi normalno u diftonge *oa, ua*.

Sve to pokazuje da vokal *a* ne diftongira u staroveljotskom ni u otvorenom, ni u zatvorenom slogu.

³ U *Plai* (Plagium) *i* dolazi od *gi*, a ne od *a* ispred skupine *gi*. Dakle u obliku *Plai, ai* ne predstavlja diftong od *a*.

Dodajmo ovdje da su i neke riječi iz modernog veljotskog bez diftonga. Cubich nam bilježi: *quaranta*. U ostalim izvorima čitamo: *iamna* (anima), *skirp* (scarpa, scarpe). *Skirp* je jedini oblik potvrđen u modernom veljotskom.

4. AREALNA DOKUMENTACIJA

Analiza vokala u toponimima, srpskohrv. posuđenicama i dokumentima, koji svaki put zbog svojstvenih razloga predstavljaju starinu, pokazuju nam da latinski vokali nisu diftongirali u vulgarnom latinitetu tipa balkansko-jadranskog ili u starim romanskim govorima tipa veljotskog, koje su Slaveni sreli na istočnoj obali Jadranskog mora prije XII vijeka. Znademo da riječi posuđene od Romana uzduž Jadrana pokazuju isti vokalski tip kao i posuđenice uzduž jadranske obale (*Kostol, turanj, račun*). Nalazimo *o* umjesto *a* ne samo u riječi *Kostol* nego i u riječi *Košljun* (Krk) i u općoj imenici *toverna* itd. Stari rezultat dugog *u*, koje prelazi u *i* (tip: *mursus* – *mir*), nalazi se ne samo u riječi *Pile* (Krk i Dubrovnik), gdje *i* predstavlja staro *u*, koje dolazi od grčkog *υ* (*pyle*), nego također u riječi *Omišalj* na Krku. (Ad – musculum), u *Sis* (sursum-susu) na Cresu, u riječi *Palit* (paludem) na Rabu, u *Mirce* (Murus) na Krku i Braču. Da proširimo uspoređenje, i u riječi *Mile* u Istri (Mutulu, v. Skok, Contribution Mélanges Haškovec p. 312). Ako vokal *u* ne prelazi u *i*, on čuva svoju monoftonsku formu: *u*. Nalazimo monoftong *u* isto tako na Krku (*Sus* od sursum-susu), kao i na Pagu (*Postura* – *pastura*), a također i niže (*Lokrum* – *acrumine*).

Sve fonetske osobine najstarijih slavenskih govora u Dalmaciji, te osobine vulgarnog latinskog, kao i osobine prvih razvoja romanskih govora nalaze svoju potvrdu u toponimima i u srpskohrv. posuđenicama.

U takvim riječima nalazimo ostatke metateze (Arbae – Rab, Carsus – Kras), velarnog izgovora velarnih konsonanata, iza kojih dolazi palatalni vokal (girice, gire) i na Krku i drugdje u Dalmaciji, prelazi *tl* u *cl* (Vetula – Vekla, Vikla), konsonant *p* za latinski *f* (Plomin – Flanone, ponistra-finestra, prikla-frictula) itd. Tu vidimo također koji rezultat je dao stari latinski diftong *au* (Mauru – Mavro, lauru-lovor). Međutim nigdje ne vidimo diftongacije u tim najstarijim riječima.

Slavenske riječi, toponimi i opće imenice, potvrđene u starim epohama, također nemaju diftonga. Tako u Ch. S. P. XI vijek, pisanom na neklasičnom latinskom jeziku, možemo prepoznati više slavenskih toponima i općih imenica. Međutim ni u jednoj od tih riječi nema diftonga: *Bresteni, Jesenovo, Malcin, Kobiljak, Račnik, Žrnovica, Gomilje, Gruba, Milese, Dabravili, Naiesda* (pp. 252–255), *Hudalj Kerna* (258), *Platichlebi, Raccana, Sovinna, Tilsta cossa* (259), *besuetje, bravaro, dvornico marnico, banus, potoc, pristaldi, setnico, tepziza, iuppa, iuppanus* (293–294).

Budući da nema nikakvog dokaza da je na Krku bila drugačija sudbina u vezi s diftongacijom, treba zaključiti da ni staroveljotski nije poznavao diftongacije.

Mogli bismo čak kazati da su monoftonzi, a ne diftonzi, karakteristični za staroromanske govore u Dalmaciji, pa tako i za staroveljotski.

Treba da izrazimo divljenje našem nezaboravnom učitelju prof. Skoku, koji je smatrao da su svi romanski toponimi, predvenecijanski i bez diftonga, stvarno predveljotski toponimi. U svojim izvanrednim studijama o krčkim toponimima (Archivio Glottologico Italiano vol. XXI, XXIV, XXV), on kaže u poglavlju »Toponimi romanici preveglioti« (vol. XXV): »Toponimi ove skupine ne sadrže veljotske diftonge i u svakom slučaju su predvenecijanski.«

Vidimo dakle da Skok smatra oblike bez diftonga starijima nego diftonške forme, iako je rašireno mišljenje da čak i monoftonzi iz veljotskog u XIX vijeku dolaze od starijih diftonga.

5. HISTORIJSKO-DRUŠTVENO OSVJETLJENJE PROBLEMA

Ova naša analiza pokazuje da staroveljotski govor nije poznavao diftonga.

Međutim svi dosadašnji istraživači tvrde obratno.

Iz čega izlazi ta suprotnost?

Ona izlazi iz činjenice da je materijal za veljotski skupljen u XIX vijeku, te se stanje veljotskog iz XIX vijeka uzima kao opće stanje veljotskog. Nisu uzete u obzir historijske činjenice, ni lingvističke ni socijalne.

Istina je da su Romani živjeli na dalmatinskoj obali prije Slavena, ali je također istina da su slavenske mase dosta rano prekrile Romane. Romani su se vrlo rano asimilirali sa Slavenima i potpuno su nestali nakon nekoliko vjekova. Ova asimilacija slijedila je zakon historije. Među Romanima kao i među Slavenima bila je klasa malobrojna, ali vladajuća: aristokracija, te druga klasa, koja je predstavljala većinu i u gradovima i u selima: narod.

Vrlo vjerojatno, Romani seljaci i ribari živeći u selima doživjeli su vrlo rano simbiozu sa Slavenima, koji su vršili u selima iste poslove kao i Romani. Do te simbioze doći će nešto kasnije u gradovima, budući da su u njih Slaveni prodrli kasnije, ali će historijski proces biti isti, iako sporiji. Romanska većina koja je živjela u gradovima do XI, XII vijeka također se dijelila na dvije klase: jedna je klasa držala vlast, a drugu su klasu sačinjavali ribari, seljaci. Vladajuća romanska klasa,

koja je prešla iz vlasti Zapadnog Rimskog Carstva pod vlast Bizanta, nije se odnosila jednako prema Slavenima koji su nadolazili. Slaveni prodirući malo-pomalo u grad bez vojnih napadaja i dugih ratova, stvarali su preko svoje vladajuće klase zajedno s Romanima vladajuću manjinu; s druge strane slavenske mase su se spojile s romanskim ribarima i seljacima. Bez sumnje u prvim kontaktima između Slavena i Romana Slaveni su predstavljali manjinu u gradovima i u jednoj i drugoj klasi.

Tako se može razriješiti kontradikcija koja se pokazuje u svim studijama koje se odnose na slavensko-romanske kontakte u Dalmaciji. Konstantin Porfirogenet u X vijeku, kao i učenjaci u XIX i XX vijeku, mislili su da se Romani nalaze više-manje u gradovima; ali toponimi izvan gradova, pa čak i izvan morskih središta dokazuju nam da je tu bilo Romana. U početku Slaveni su naišli na Romane, naročito izvan gradskih središta i upravo je tamo, kao što smo rekli, dosta rano nastala slavensko-romanska simbioza. Slaveni i Romani po selima, živeći u istim društvenim i ekonomskim uvjetima, vrlo brzo su stvorili homogeno žiteljstvo.

Slavensko-romanska simbioza već je u XI i XII vijeku stvarala jednu novu cjelinu. Čak u Zadru i u Splitu Slaveni su brojniji nego stari Romani; stvaraju političke okvire, a slavenski je govor općenito postao zajednički jezik. XII vijek označava prema historijskim činjenicama završetak endogenog razvitka starih romanskih govora, pa tako i staroveljotskog.

Dolazak Mlečana dokončao je proces nestajanja starih romanskih govora. Novi romanski jezik pojavio se s Venecijom, koja je uz to imala administrativni i društveni prestiž. U to vrijeme Romani su se već bili praktično asimilirali sa Slavenima.

Rijetki Romani koji su ostali u gradovima do XV vijeka i koji su pripadali aristokraciji nastojali su da sačuvaju svoju autonomiju. Slaveni koji su pripadali aristokraciji imali su isti cilj kao i romanski aristokrati. Venecija ih je branila u času kada je narod sa svojim velikim pobunama prijetio aristokraciji kao klasi. S druge strane, gradska aristokracija, malobrojna, približavala se sve više i više vlasti, Veneciji. Ona je prihvatila njezin jezik i vrlo malo se obazirala i na staroromansku i na slavensku masu, koja je postala slavenska masa i govorila slavenskim govorom, koji je za nju bio pravi materinski jezik.

Mlečani nisu htjeli da se mase približe. Bili su im potrebni samo pojedinci za administraciju, a njih nisu birali u narodu. Narod je dakle mirno čuvao svoj slavenski jezik. Na taj način Slaveni su svoj govor u Dalmaciji ne samo sačuvali nego i razvili prema svojoj vlastitoj historiji.

Naravno je što su u takvim historijskim uvjetima romanski govori nestali. Neki njihovi ostaci još se mogu naći u XV vijeku, jedini veljotski, koji je u cjelini otkrio Bartoli, pruža nam podatke o romanskom govoru u Dalmaciji u XIX vijeku. Ali ovaj veljotski, koji je Bartoli

proučavao, poznavali su u njegovo vrijeme jedino nekoliko osoba, a njegov osnovni informator, *Udina-Burbur*, bio je takav subjekt koji nijedan dijalektolog ne bi izabrao kad bi mogao naći boljega. Stalni putnik, zaručen sa slavenskom djevojkom, sjećajući se naročito veljotskog preko sjećanja svojih roditelja, ne poznavajući dobro ni venecijanski, ni slavenski, ni veljotski, *Udina-Burbur*, iako dragocjen jer je rijedak, ne može nažalost da nam ulije povjerenje u autentičnost svog veljotskog govora.

Rječnik i fonetski oblici koje nam je Bartoli ostavio u baštinu kao rječnik i fonetske oblike veljotskog izlaze dakle iz jedne određene epohe i iz jedne sasvim određene historijske situacije. Taj veljotski govor iz XIX vijeka ne može biti identičan, zbog historijskih razloga koje smo gore naveli, s veljotskim govorom između VII i XII vijeka. Taj veljotski govor iz XIX vijeka koji je pronađen u moru slavenskočakavskih govora i u dodiru s venecijanskim govorima ne predstavlja dakle endogeni razvitak veljotskog govora.

Fonetizam slavenskog govora nužno je utjecao na veljotski fonetski sistem. Prema tome, moderni veljotski, kako mi nazivamo veljotski pronađen u XIX vijeku, i njegova diftongacija, predstavljaju problem koji može biti riješen samo ako uzmemo u obzir historijske činjenice. Ove historijske činjenice nam pokazuju da autentični veljotski govor postoji i da u to vrijeme, do XII vijeka, monoftonzi, a ne diftonzi karakteriziraju veljotski.

Između XII i XIX vijeka period je dug, i u njemu je smješten srednjoveljotski. Kako smo iznijeli u jednom našem radu (v. P. Guberina, »L'état du vocalisme dans le végliote moyen et moderne«) srednjoveljotski je poznavao u ograničenom opsegu diftongaciju, ali samo u otvorenom slogu. Bogatstvo diftongacije u modernom veljotskom govoru (XIX v.) – jedinom koji je lingvistički dokumentiran – u otvorenom, a naročito u zatvorenom slogu, treba tumačiti utjecajem čakavskog govora, kako izlazi iz historijskih i historijsko-socijalnih činjenica. (V. Guberina, o. c.)

ÉTUDES ET OUVRAGES CITÉS

- Matteo Bartoli: *Das Dalmatische* (Schriften der Balkankommission IV, V), I, II. Wien Alfred Hölder, 1906. cit.: B. I. B. II)
- P. Guberina: *L'Etat du vocalisme dans le vegliote moyen et moderne* (Annales de l'Institut français de Zagreb, No. 4–5, 1955–1956).
- Hamm J., Hraste M., Guberina P.: *Govor otoka Suska* (Hrvatski dijalektološki zbornik I, 1956. Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti (cit. G. o. Suska, DZ)
- P. Skok: *Contribution à l'étude de l'istriote prévenitien* dans: Mélanges Prokop Haškovec, Vydal, Brno 1936 (cit. Contribution Mélanges Haškovec)
- P. Skok: *Naša pomorska i ribarska terminologija*, Pomorska biblioteka Jadranske straže 1933, (cit. PRt)
- P. Skok: *Osnovi romanske lingvistike*, svezak I. Naklada školskih knjiga, Zagreb 1940 (cit. ORL)
- P. Skok: *Slavenstvo i romanstvo na jadranskim otocima*, I, II Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti Zagreb 1950 (cit. SR)
- P. Skok: *Studi toponomastici di Veglia*, Archivio Glottologico Italiano, vol. XXI, XXIV, XXV, XXVIII, (cit.: AGI)
- P. Skok, Viktor Novak: *Supetarški kartular* (Chartular Sancti Petri du XIe siècle). Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, knjiga 43. (cit. Ch. S. P.)
- P. Skok: *Zum Balkanlatein* IV. Zeitschrift für romanische und germanische Philologie 54, pp 424–499 (cit. ZfrPh IV).

©DiZbi.HAZU

dizbi.hazu.hr

